

نشریه علمی- پژوهشی جغرافیا و برنامه‌ریزی، سال ۱۸، شماره ۵۰، زمستان ۱۳۹۳، صفحات ۳۶۳-۳۳۳

تاریخ دریافت: ۱۳۹۱/۰۵/۰۵

تاریخ پذیرش نهایی: ۱۳۹۱/۱۲/۱۲

بررسی ارتباط میان تحقیقات علمی و نیازهای جامعه روستایی ایران با تأکید بر پایان‌نامه / رساله‌های دانشجویان رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی

مسعود نیک‌سپرت^۱

سیدعلی بدری^۲

چکیده

اولین شرط لازم برای موفقیت تحقیقات مربوط به روستاها، درک و برداشت صحیح از نیازهای جامعه محلی است. بخشی از تحقیقات روستایی در کشور را پایان‌نامه / رساله‌های دانشجویان رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی تشکیل می‌دهند. پژوهش حاضر به بررسی میزان ارتباط این تحقیقات دانشجویی با نیازهای جامعه روستایی و ارائه مدلی برای انجام تحقیقات روستایی در ایران می‌پردازد. این پژوهش از نوع تحقیق توصیفی- تحلیلی است که با ترکیب دو شیوه اسنادی و پیمایشی انجام شده است. جامعه آماری پژوهش دانشجویان (۱۶۱ نفر) و اعضای هیئت علمی (۲۰ نفر) رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی سه دانشگاه تهران، شهید بهشتی و تربیت مدرس را شامل می‌شود. دامنه تحقیق به رساله‌ها و پایان‌نامه‌های تدوین شده در این سه دانشگاه محدود شده تا امکان بررسی فرض‌های پژوهش و تعمیم‌یافته‌ها فراهم شود. به‌منظور افزایش دقت در نمونه‌گیری، درصد بالایی از جامعه آماری به‌عنوان نمونه انتخاب شد. با مراجعه به افراد صاحب‌نظر، نواقص و نارسایی‌های مربوط به سؤالات مرتفع شد. مقدار به‌دست آمده از آزمون همسانی درونی آلفای کرونباخ (۰/۷۹) نشان‌دهنده پایایی نسبی پرسشنامه است. به‌منظور تحلیل داده‌های جمع‌آوری شده، با بهره‌گیری از نرم‌افزارهای SPSS-Expert Choice-Excel، از آزمون‌های آماری چون توزیع فراوانی، تحلیل عاملی و مقایسه زوجی (AHP) استفاده شد. نتایج پژوهش حاکی از آن است که

۱- کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه تهران.

۲- دانشیار دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران.

اکثر اساتید راهنما و مشاور پایان‌نامه/ رساله‌ها، به وجود ارتباط زیاد موضوعات تحقیق با نیازهای جامعه روستایی معتقد بودند ولی نتایج بررسی مهم‌ترین عامل در انتخاب موضوع پایان‌نامه/ رساله‌ها نشان داد که دانشجویان در هنگام انتخاب موضوع کم‌تر به نیازهای جامعه روستایی توجه داشته‌اند. در عین حال ساکن بودن دانشجو در روستا و یا رفت و آمد دانشجو به روستا و ارتباط دانشجو با سازمان‌های متولی جامعه روستایی، بیش‌ترین سهم را در آگاهی بخشی دانشجویان نسبت به نیازهای جامعه روستایی داشته‌اند. همچنین محدودیت مالی (مشکلات مالی دانشجویان)، با وزن ۰/۲۴۹ مهم‌ترین محدودیت پیش روی دانشجویان جهت انتخاب موضوعی متناسب با نیازهای جامعه روستایی بوده‌است. بر این اساس، الگوی پیشنهادی پژوهش برای انجام تحقیقات روستایی در ایران ارائه شده‌است.

واژگان کلیدی: نیازهای جامعه روستایی، مدل انجام تحقیقات علمی، پایان‌نامه/ رساله، رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی.

مقدمه

تاریخ توسعه کشورها بیانگر آن است که رشد بی‌رویه شهرها و نارسایی‌ها و پیچیدگی‌های اجتماعی و اقتصادی کشورها، در واماندگی، تزلزل و فروپاشی حیات روستایی ریشه دارد و رشد و توسعه بسیاری از کشورها در گرو ساماندهی عرصه‌های روستایی است (سعیدی، ۱۳۸۱: ۱). در این زمینه بسیاری از صاحب‌نظران معتقدند، روستا بدون شهر می‌تواند به حیات خود ادامه دهد، اما شهر بدون روستا توانایی ادامه زندگی را ندارد (گلزاری، ۱۳۸۶: ۳۰). با توجه به این موارد، نقش روستاها در توسعه کشور بیش از پیش مشخص و اهمیت علمی که به روستا، روستایی و برنامه‌ریزی روستایی می‌پردازند، دو چندان می‌گردد. یکی از این علوم جغرافیای روستایی است. اهمیت این رشته از آن جهت است که به منظور برنامه‌ریزی صحیح، الزاماً باید شناختی دقیق و همه جانبه از ویژگی‌های جغرافیایی روستا در دست باشد که اصولاً، جغرافیای روستایی به‌عنوان زیربنای برنامه‌ریزی روستایی، این شناخت را به دست می‌دهد (مهدوی، ۱۳۸۵: ۱۵). در واقع، جغرافیای روستایی بر مبنای شناخت کلی واحد

روستا استوار است (گلزاری، ۱۳۸۶: ۲۸). شناخت روستایی از شناسایی محیط طبیعی آن شروع می‌شود و به انسان، اقتصاد و کالبد آن پیوند می‌خورد (حسینی ابری، ۱۳۸۰: ۱۳).

بنابراین می‌توان گفت یکی از رسالت‌های مهم رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی در کشور شناخت نیازهای جامعه روستایی و سعی در برآورده نمودن این نیازها می‌باشد. اهمیت این موضوع از آن جهت است که روستا و روستایی نقش‌های بسیار مهمی در عرصه برنامه‌ریزی کشور دارا هستند. از جمله این نقش‌ها می‌توان به تولید محصولات استراتژیک، حفظ ثبات سیاسی، توازن در پراکنش نسبی جمعیت، حفظ ارزش‌های بومی و فرهنگی و مانند آن اشاره کرد. بدیهی است این جامعه نیازهایی دارد که در صورت برآورده شدن این نیازها از سوی نهادهای متولی برنامه‌ریزی روستایی، نقش تولیدکنندگی روستاییان تداوم خواهد یافت و بالعکس، در صورت عدم شناخت نیازهای واقعی جامعه روستایی و عدم پاسخ مثبت به این نیازها در نقش تولیدکنندگی این جامعه اختلال وارد می‌شود. از سوی دیگر برآورده نشدن نیازهای واقعی جامعه روستایی سبب می‌شود که روستاییان برای تأمین نیازهای خود به شهرها مهاجرت کرده و با این عمل و با تغییر نقش (از تولیدکنندگی) به یک جامعه مصرفی تبدیل شوند.

در سال‌های پس از انقلاب، تحقیقات و پژوهش‌های زیادی در زمینه شناخت و حل مشکلات جامعه روستایی، توسط مؤسسات آموزش عالی صورت گرفته است. در این میان، دانشجویان رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی نیز سهم قابل توجهی از این مطالعات را در قالب مقالات علمی و پایان‌نامه‌های دانشجویی بر عهده داشته‌اند. بنابراین مطالعه کیفی این تحقیقات علمی، بررسی میزان تناسب آن‌ها با نیازهای جامعه روستایی و سیاست‌گذاری در جهت ارتقاء سطح کیفی و کاربردی نمودن آن‌ها ضروری به نظر می‌رسد.

سازمان‌های متولی جامعه روستایی نیز، هر ساله به ارائه اولویت‌های تحقیقاتی خود می‌پردازند^۲. اولویت‌های مطرح شده، به دلیل اینکه این سازمان‌ها مسئول بهبود سطح رفاه و

۲- پیش فرض تحقیق این است که اولویت‌های مطرح از سوی این سازمان‌ها متناسب با نیازهای جامعه روستایی بوده است، و این سازمان‌ها در شناسایی نیازهای جامعه روستایی موفق بوده‌اند.

توسعه جامعه روستایی هستند، مسائل و مشکلات مربوط به جامعه روستایی را در راستای رفع نیازهای این جامعه شامل می‌شود. در صورت برقراری پیوند بین دانشگاه و این سازمان‌ها، می‌توان به ارتقای کیفیت پایان‌نامه/ رساله‌های دانشجویان رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی و کاربردی شدن موضوعات آن‌ها امیدوار بود. بدین منظور ضرورت شناسایی روابط فعلی دانشگاه با این سازمان‌ها و ارائه راهکار به منظور بهبود این روابط مشخص می‌گردد.

بودورکوس^۴ و پاتاکی^۵ (۲۰۰۹) در مطالعه ارتباط بین دانشگاه و دانش بومی: تحقیق مبتنی بر جامعه و خدمات آموزشی برای توسعه پایدار روستایی در مجارستان چنین استدلال می‌کنند که رابطه جامعه و دانشگاه باید مبتنی بر ایجاد و نهادینه‌سازی نظرات متقابل باشد. بدین منظور پروژه (PAR)^۶ را معرفی کرده و به ارائه گزارشی از آن می‌پردازد. این پروژه با هدف تسهیل از بالا به پایین در فرآیند برنامه‌ریزی و توسعه روستایی در سطح میکرو منطقه‌ای و در یکی از محروم‌ترین نواحی روستایی شمال شرق مجارستان انجام شده است. بعضی از مهم‌ترین نتایج مشارکت جامعه با دانشگاه عبارت بودند از: کمک به پایداری، به‌وسیله فعال شدن قابلیت‌های شبکه‌ها و گروه‌های مختلف ذینفع محلی از طریق انجام پروژه‌های متنوع و کوچک مقیاس و مشارکت جامعه بر اساس چشم‌انداز طرح توسعه روستایی برای مناطق کوچک (Bodorkos & Pataki, 2009: 1125).

صادقی (۱۳۷۶) برای مطالعه عوامل مؤثر در ارتقای کیفی تحقیقات دانشجویی در مقطع تحصیلات تکمیلی به بررسی میزان توجه دانشجویان به کیفیت پایان‌نامه‌های تحصیلی، میزان توافق دانشجویان با حذف پایان‌نامه تحصیلی، اثر عدم آگاهی دانشجویان از کاربردهای واقعی رساله تحصیلی، تأثیرات پایان‌نامه‌ها در قابلیت‌های دانشجویان، مشکلات شخصی دانشجویان در انجام پایان‌نامه، مشکلات اساتید در راهنمایی دانشجویان، مشکلات درونی سیستم آموزشی، مشکلات بیرونی سیستم آموزشی و مانند آن می‌پردازد. بعضی از نتایج این

4. Bodorkos

5. Pataki

6. Participatory Action Research

تحقیق بیانگر آن است که دانشجویان توجه کمی به کیفیت پایان‌نامه‌های تحصیلی داشته‌اند. هم‌چنین دانشجویان با حذف پایان‌نامه مخالف بوده‌اند. در پایان محقق به ارائه راهبرد به منظور حل مشکلات پایان‌نامه‌ها و ارتقای کیفیت تحقیقات دانشگاهی می‌پردازد.

بیان مسأله

دغدغه اساسی پژوهش حاضر را می‌توان بدین صورت مطرح نمود که «چرا با وجود تحقیقات بسیار در زمینه مسائل و مشکلات جامعه روستایی، نتایج تحقیقات برای توسعه روستایی به کار گرفته نمی‌شود؟ و چرا شاهد بر جای ماندن بسیاری از مشکلاتی که تحقیقات بسیاری نیز در مورد آن انجام شده است؛ هستیم؟». این در حالی است که مراکز آموزش عالی کشور به دلیل حضور اعضای هیأت علمی و دانشجویان دوره‌های کارشناسی ارشد و دکتری، دارای توان بالقوه‌ای برای انجام تحقیقات «روستایی» هستند (فهمیم یحیایی، ۱۳۷۱: ۱۱۹). هم‌چنین کارشناسان متبحر و کاردانی نیز در سازمان‌های متولی جامعه روستایی حضور دارند که در صورت استفاده بهینه از این نیروهای متخصص و تحصیل کرده، می‌توان بسیاری از خلأهای تحقیقاتی موجود در نواحی روستایی را پر کرد. در این زمینه آنچه که مشخص است اذعان به این واقعیت است که تحقیقات روستایی در کشور چندان موفق نبوده است زیرا در سال‌های گذشته به‌رغم افزایش سهم تحقیقات و هم‌چنین سرمایه‌گذاری در محیط‌های روستایی، مسائل عمده جامعه روستایی کشور از قبیل مهاجرت و خالی از سکنه شدن روستاهای کشور را هم‌چنان شاهد هستیم (نیک‌سیرت، ۱۳۸۸: ۷۵). پژوهش حاضر یکی از مشکلات موجود در تحقیقات روستایی را عدم پیوند و تعامل بین جامعه علمی دانشگاه‌ها و کارشناسان سازمان‌های متولی جامعه روستایی می‌داند.^۷ به نظر می‌رسد شیوه غالب برای انجام تحقیقات روستایی در کشور شیوه متمرکز بالا به پایین باشد که طی آن کلیه مراحل تصمیم‌گیری، برنامه‌ریزی، اجرا و پایش و ارزشیابی در بخش دولتی یعنی بیرون از جوامع روستایی انجام می‌شود (عربیون، ۱۳۸۵: ۹۷). در حالی که لازم است

۷- بخشی از نتایج پایان‌نامه نویسنده با عنوان «سنجش ارتباط بین تحقیقات علمی و نیازهای جامعه روستایی» که مقاله حاضر برگرفته از آن است.

ضمن تجدید نظر در شیوه انجام تحقیقات روستایی، تمامی عناصر درگیر در این تحقیقات (دانشجویان، اساتید، کارشناسان، سازمان‌های دولتی، سازمان‌های غیردولتی و محلی) و با تلفیق نظرات جامعه علمی دانشگاه‌ها و نظرات فنی کارشناسان سازمان‌های متولی جامعه روستایی، زمینه را برای اثربخش نمودن نتایج تحقیقات فراهم نمود. پژوهش حاضر بر آن است با نگاهی به تحقیقات رایج در محیط‌های علمی و دانشگاهی کشور ایران و به‌ویژه رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، تحقیق حاضر در پی آن است تا مشخص کند که به‌راستی چند درصد از تحقیقات (پایان‌نامه‌ها و رساله‌ها) دانشجویان رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی بر اساس نیازهای واقعی جامعه روستایی شکل گرفته‌است؟ چه عواملی بر انتخاب موضوع تحقیقات روستایی (پایان‌نامه‌ها و رساله‌ها) در ایران مؤثر هستند؟ چه عواملی سبب افزایش آگاهی دانشجویان از نیازهای جامعه روستایی می‌شود؟ محققان (دانشجویان) چه محدودیت‌هایی برای انجام تحقیقات روستایی داشته‌اند؟ و سؤال آخر اینکه چگونه می‌توان بین دانشگاه (رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی) و سازمان‌های متولی جامعه روستایی ارتباط برقرار نمود؟

به‌منظور پاسخ به این سؤالات نگاهی اجمالی به نقش دانشگاه در رفع نیازهای جامعه، فضای حاکم بر مطالعات و تحقیقات روستایی و همچنین رشته جغرافیای روستایی در ایران خواهیم داشت.

دانشگاه و نیازهای جامعه

دانشگاه به‌عنوان یک نهاد اجتماعی هرگز نمی‌تواند در خلأ و جدا از محیط خود و حمایت همه جانبه نظام‌های کلان توسعه یابد؛ چرا که دانشگاه به‌عنوان یک نظام، در نظام‌های کلان اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی جامعه محاط است که هم از آن‌ها تأثیر می‌پذیرد و هم بر آنها تأثیر می‌گذارد (تودارو، ۱۳۶۷: ۴۸۷). بر این اساس، دانشگاه نهاد پویا و زنده‌ای است که برای پاسخ به نیازهای تخصصی و علمی جامعه بنا شده و حیات آن در گرو تعامل سازنده و اثربخش با محیط اطراف خود است. این تعامل، آنگاه دوام و نشاط

می‌یابد که از یک سو کیفیت دانشگاه حفظ شود و ارتقا یابد و از سوی دیگر در پاسخ‌گویی به نیازهای جامعه از انعطاف‌پذیری لازم برخوردار باشد (Taylor, 2003: 266-293).

از آنجاکه افزایش و تعمیق فعالیت‌های پژوهشی زمینه‌ساز اصلی توسعه و پیشرفت یک کشور به‌شمار می‌روند، امروزه بخش قابل توجهی از امکانات کشورهای پیشرفته جهان، صرف امور تحقیقاتی می‌شود. در این کشورها، تحقیقات، ارتباط و پیوندی قوی با تحصیلات تکمیلی دارد و مفهوم دانشگاه تحقیقاتی از ویژگی‌ها و از رموز موفقیت نظام تحقیقاتی آن‌هاست (قارون، ۱۳۸۱: ۱۹۸). از این رو برای تحقق اهداف توسعه‌ای کشور، هدایت تحقیقات به سوی اولویت‌هایی که برآمده از نیازها می‌باشد، امری ضروری و اجتناب‌ناپذیر است (تصویری قمصری و جهان‌نما، ۱۳۸۶: ۱۰۷). در این راستا، فصل چهارم قانون برنامه چهارم توسعه کشور، بر مسئولیت‌پذیری و پاسخگویی بیش‌تر دانشگاه‌ها در برابر نیازهای اجتماعی و بهبود کیفیت اقتصادی تأکید دارد تا با از بین بردن فاصله دانشگاه و جامعه و ایجاد محیطی نوآور و پیونددهنده آموزش عالی با بخش‌های مختلف جامعه بتواند در راستای رشد و اعتلای جامعه از اهمیت و جایگاه بسیار رفیعی برخوردار شود (قاسمی و همکاران، ۱۳۸۸: ۳). برای افزایش تعامل میان دانشگاه و جامعه دو رویکرد اساسی زیر مورد تأکید قرار می‌گیرد (معین، ۱۳۷۹: ۶۸):

نوآوری و بهبود در مدیریت برنامه‌ریزی نهاد دانشگاه بر اساس تحولات علمی و الزام‌های اجتماعی؛

اصلاح بیرونی و محیطی برای ارتقای بهره‌مندی مدیریت کلان و اجرایی کشور از مطالعات و تحقیقات آموزش عالی و برخورداری از علم برای حل مشکلات اجتماعی؛

در این زمینه بسیاری از کارشناسان معتقدند که، برنامه‌ریزی دانشگاه‌ها و مراکز تحقیقاتی برای شناخت نیازهای اساسی بخش‌های مختلف کشور، راه‌حل مناسبی برای ارتباط بیش‌تر دانشگاه‌ها و دستگاه‌های اجرایی کشور است (منصور کوپانی و بهرامی، ۱۳۸۱: ۲۵۷). چرا که همه ساله بخش زیادی از امکانات مالی دولت و بخش قابل توجهی از نیرو و وقت اعضای هیئت علمی دانشگاه‌ها برای هدایت و راهنمایی دانشجویان به‌کار گرفته

می‌شود. بنابراین لازم است پژوهش‌هایی که در قالب پایان‌نامه / رساله انجام می‌شوند از حداکثر کارایی برخوردار باشند. اولین شرط دست یافتن به این هدف انتخاب موضوع‌های مناسب برای پایان‌نامه‌هاست (آزاد، ۱۳۸۲: ۸۷). از جمله ویژگی‌هایی که برای یک موضوع مناسب می‌توان برشمرد توجه به نیازهای جامعه و انتخاب موضوع پایان‌نامه در راستای شناخت و رفع این نیازها می‌باشد. این در حالی است که تکرار موضوعات تحقیق در بین دانشجویان تحصیلات تکمیلی به یکی از چالش‌های تحقیقات دانشگاهی تبدیل شده‌است.

مطالعات و تحقیقات روستایی در ایران

با آنکه روستاها مبانی اصلی قدرت طولانی حکومت‌های کشور ایران را تشکیل می‌داده‌اند، همیشه در ابهام و ناشناختی باقی مانده‌اند؛ به طوری که بزرگ‌ترین کتب و رسالات، حداقل اطلاعات از آن‌ها را ارایه می‌دهند (انصاف‌پور، ۱۳۵۲: ۲۶۸). با این وجود در سال‌های اخیر مطالعات و تحقیقات روستایی در بخش دولتی و بخش خصوصی افزایش قابل توجهی یافته که نشان‌دهنده توان بالای کارشناسی کشور در این زمینه است. با این وجود، تحقیقات انجام شده، عمدتاً منسجم و هدفمند نیستند و به همین علت نقش چندانی در فرآیند توسعه روستایی کشور ایفا نکرده‌اند. علاوه بر این در تحقیقات روستایی، نمونه‌سازی و الگوسازی وجود ندارد که از طریق آن بتوان تجربه‌های موفق را پس از آزمون در نواحی خاص در سایر نواحی روستایی کشور تجربه نمود.

در این زمینه باید توجه داشت که اساس کار در تحقیقات روستایی چنان باید باشد که هرچه بیش‌تر جامعه و محیط روستا را درک کرده، از طریق تسلط بر نقاط ضعف و قوت آن با مشارکت همه‌جانبه مردم، بر نابسامانی‌ها و مسائل آن فائق آید. چنین مطالعه‌ای در ممالک پیشرفته جهان، همزمان با آغاز اقدامات توسعه (اواسط دهه ۱۹۵۰) آغاز گردید (حسینی ابری، ۱۳۸۰: ۱۴). به عنوان مثال از سال ۱۹۷۲ عملیات توسعه روستایی در قالب تحقیقات روستایی کاربردی توسط حکومت فدرال آمریکا در مؤسسات آموزش عالی دولتی آغاز شد (Lionel J, 1984: 3).

روستاهای ایران حدود ۲۸/۵ درصد جمعیت (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۱: ۲۳)، ۹۰ درصد فضا، و ۸۰ درصد منابع آب کشور را به خود اختصاص داده (حسینی ابری، ۱۳۸۰: ۱)، عهده‌دار تأمین خوراک بیش از ۷۰ میلیون نفر جمعیت و تولید بخش اعظم مواد اولیه صنایع می‌باشند. تنوع در عوامل جغرافیایی از قبیل توپوگرافی، پراکندگی، فاصله، آب و هوا و مانند آن در بین روستاهای این کشور، سبب بوجود آمدن نیازهای متفاوتی در این روستاها می‌گردد. این وضعیت، لزوم تنوع در تحقیقات، پژوهش و برنامه‌ریزی روستایی را در ایران نشان می‌دهد. در این زمینه، با توجه به اینکه جغرافیای روستایی، از یک‌سویه‌بینی و دیدگاه بخشی درباره مسائل روستایی، اجتناب می‌کند (حسینی ابری، ۱۳۸۰: ۱۲ و ۱۳) می‌توان انتظار داشت زمانی که یک جغرافیدان روستایی با دید کل‌نگر به امور و مسائل جامعه روستایی بپردازد، شناخت حاصل بتواند از یک سو برای توسعه، رفاه اجتماعی و بهبود زندگی روستاییان سودمند باشد و از دیگر سوی زمینه گسترش قلمرو جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی را به عنوان یک رشته علمی فراهم آورد.

جغرافیای روستایی در آغاز، به‌عنوان بخشی از جغرافیای انسانی بیش‌تر از لحاظ نوع مساکن (جغرافیای مساکن) مدنظر بود (سعیدی، ۱۳۸۱: ۸-۷). اما جغرافیای روستایی به معنای امروزی، یکی از شاخه‌های نسبتاً جدید جغرافیا است. تا زمان انقلاب صنعتی تنها دو رشته جغرافیا و اقتصاد در محیط روستایی به مطالعه می‌پرداختند. جغرافیا در تحلیلی از پدیده‌های فضایی، محیط روستایی را در زمره «منطقه طبیعی» محسوب می‌کرد و اقتصاد که به مسائل مربوط به توسعه و رشد و بازدهی اقتصادی علاقه‌مند بود، الزاماً زراعت را به‌عنوان یک فعالیت تولیدی مورد مطالعه قرار می‌داد (پروا، ۱۳۸۳: ۱۱۳). با وجود این، آغاز مباحث روستایی و در نهایت طرح جغرافیای روستایی را باید از نتایج عملکرد انقلاب صنعتی در کشورهای اروپایی دانست. از این مقطع زمانی به بعد، شناخت روستاها به منظور بهره‌گیری هرچه بیش‌تر از توان آن‌ها مورد توجه قرار می‌گیرد و همین امر، باعث بوجود آمدن مبحث مهمی در مطالعات جغرافیایی تحت عنوان جغرافیای روستایی می‌گردد (مهدوی، ۱۳۸۵: ۳).

مطالعات روستایی و بالاخص جغرافیای روستایی در ایران سابقه طولانی ندارد. شاید مطالعات روستایی در ایران به طور علمی از سال ۱۳۳۰ به بعد شروع گردیده و باید اضافه کرد که حتی در آن زمان هم مطالعات روستایی اغلب به صورت تک نگاری (مونوگرافی) و توصیف مسائل اجتماعی روستایی بوده که در این زمینه کارهای علمی و قابل توجه محدودی، آن هم متأثر از برخی ملاحظات سیاسی، ارائه شده‌است. طی دهه ۱۳۴۰، بخصوص با شروع اصلاحات ارضی، روستا و مسائل روستایی، مورد توجه سیاستمداران و صاحب‌نظران مسائل اقتصادی و اجتماعی و هم‌چنین جغرافیدانان قرار می‌گیرد (مهدوی، ۱۳۸۵، ۵). این دهه را می‌توان دهه تولد جغرافیای روستایی به‌عنوان یک درس مستقل و آغاز مطالعات روستایی روش‌مند در مراکز علمی ایران دانست (رکن‌الدین افتخاری، ۱۳۷۷: ۲۲). در این دهه، مؤسسه مطالعات و تحقیقات اجتماعی در دانشکده ادبیات تهران تأسیس شد که در سطح دانشگاهی به انجام مطالعات روستایی و بررسی‌های عشایری و کوچ‌نشینی می‌پرداخت. در سال‌های اول تأسیس این مؤسسه کارشناسان، مشاوران خارجی، مخصوصاً فرانسوی‌ها با مؤسسه همکاری داشتند و دانشمندانی نظیر پول ویلی به دعوت مؤسسه یا با مأموریت از طرف یونسکو به ایران آمدند و هر یک چند سالی دانشجویان و وابستگان به مؤسسه را با روش‌های نوین تحقیقات اجتماعی آشنا ساختند (گنجی، ۱۳۸۰: ۲۳۸). جغرافیای انسانی از سال ۱۳۴۴ به صورت رشته مستقل در علوم جغرافیایی مطرح شد. سپس از سال ۱۳۶۲، جغرافیای روستایی تحت عنوان عمران روستایی، در مراکز آموزش عالی از جایگاه ویژه‌ای برخوردار گردید. بعد از آن، کمیته تخصصی شورای عالی برنامه‌ریزی روستایی در کشور در سال ۱۳۷۱ شاخه جغرافیای انسانی را با دو گرایش شهری و روستایی به تصویب رساند و برای اولین بار موضوع روستایی وارد علوم جغرافیایی کشور شد. نهایتاً در دویست و نود و سومین جلسه مورخ ۱۳۷۳/۱۱/۲۳ شورای عالی برنامه‌ریزی، جغرافیای روستایی به‌عنوان یک گرایش مستقل از جغرافیای انسانی به تصویب رسید و بدین ترتیب جغرافیای روستایی در روند تکاملی خویش در آموزش عالی کشور وارد مسیر جدیدی شد تا بتواند به سهم خویش، عقب‌ماندگی‌های روستایی را با نگرش‌های تازه به برنامه‌ریزی روستایی در ارتباط با نیازهای روستایی، محیط زیست و آینده‌نگری به فضای زندگی و

توسعه پایدار مورد مطالعه قرار داده و برای آن چاره‌اندیشی کند (رکن‌الدین افتخاری، همان‌جا، ۱۰-۴).

جدول (۱) جهت‌گیری‌های جغرافیای روستایی در دهه‌های ۱۹۵۰ تا ۱۹۸۰ میلادی

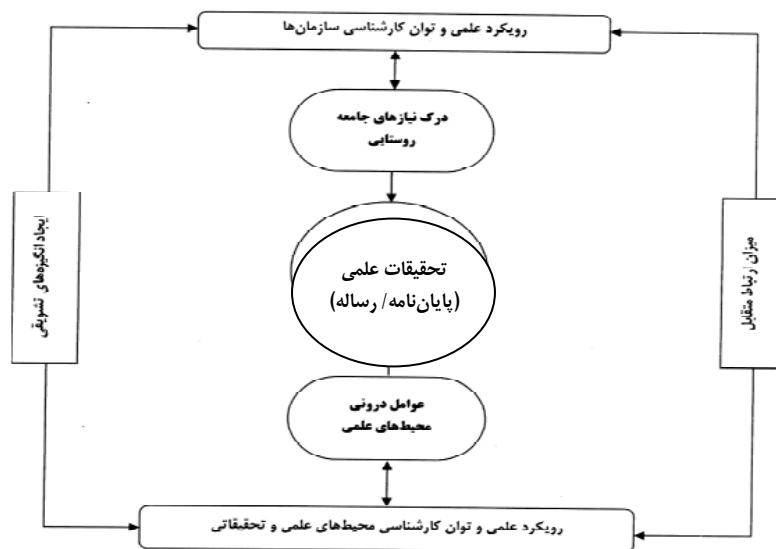
زمان	جهت‌گیری جغرافیای روستایی	رویداد مهم
دهه ۱۹۵۰	مطرح شدن جغرافیای روستایی در قالب جغرافیای تاریخی و انسانی	-
دهه ۱۹۶۰	پیوند مطالعات کشاورزی و روستایی با مطالعات شهری	-
دهه ۱۹۷۰	مطرح شدن جغرافیای روستایی به عنوان یک رشته مستقل علمی	تألیف کتاب جغرافیای روستایی توسط کلوت در سال ۱۹۷۳
سال ۱۹۷۵	متحول شدن مطالعات روستایی از رویکرد تک بعدی به چند بعدی	شکل‌گیری گروه مطالعاتی جغرافیای روستایی در انستیتوی جغرافیای بریتانیا
دهه ۱۹۸۰	رشد دیدگاه چندرشته‌ای و میان رشته‌ای در مطالعات روستایی	جهت‌گیری کاربردی و برنامه‌ریزی در جغرافیای روستایی

برگرفته از افتخاری، ۱۳۷۷: ۱۸-۱۵

نکته قابل توجه در مورد روستاهای ایران این است که این سکونتگاه‌ها تا قبل از پیروزی انقلاب اسلامی در این کشور چندان مورد توجه دولت‌مردان و سیاست‌مداران نبوده است و تنها پس از پیروزی انقلاب اسلامی بود که روستاها در تاریخ ایران، برای اولین بار مورد توجه جدی دولت قرار می‌گیرد (مهدوی، ۱۳۸۵، ۱۳). شاهد این نظر مطالعات وسیعی است که در برخی از وزارتخانه‌ها و یا نهادهای مختلف انجام شده و یا در دست اجرا است. مهم‌تر از همه دایرکردن رشته‌ها و گرایش‌های مختلفی از قبیل عمران روستایی، جغرافیای روستایی، اقتصاد روستایی و مانند آن در دانشگاه‌های کشور است که به بررسی‌های علمی مسائل مختلف روستایی ارزش بیش‌تری بخشیده است (گلزاری، ۱۳۸۶: ۱).

بر اساس این پیشینه و مبتنی بر هدف اصلی تحقیق که قصد دارد ارتباط متقابل میان تحقیقات علمی انجام شده دانشگاهی در حوزه رساله‌ها/ پایان‌نامه‌ها با پژوهش‌های مورد نیاز در حوزه مسایل روستایی را مورد کنکاش قرار دهد، مدل مفهومی در قالب شکل ۱ ارائه

شده است. این شکل بر رویکرد علمی و توان کارشناسی سازمان‌های متولی جامعه روستایی از یک سو و رویکرد علمی و توان کارشناسی دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی از سوی دیگر تأکید می‌نماید. به نظر می‌رسد، سازمان‌های متولی جامعه روستایی به دلیل درگیر بودن با مسائل و مشکلات جامعه روستایی تا حدود بیش‌تری (نسبت به جامعه علمی و دانشگاهی) از نیازهای جامعه روستایی آگاهی داشته باشند. هم‌چنین محققان و پژوهشگران محیط‌های علمی و تحقیقاتی نیز تا حدود بیش‌تری (نسبت به کارشناسان سازمان‌ها) با راه‌حل‌های علمی رفع نیازهای جامعه روستایی آشنا هستند. بنابراین می‌توان با برقراری ارتباط متقابل بین سازمان‌های متولی جامعه روستایی و جامعه دانشگاهی به اثربخشی تحقیقات روستایی و رفع علمی نیازهای جامعه روستایی امیدوار بود.

شکل (۱) مدل مفهومی تحقیق

مواد و روش‌ها

پژوهش حاضر نگاه اجمالی به تحقیقات روستایی (پایان‌نامه / رساله‌های دانشجویان مقطع تحصیلات تکمیلی رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی) در ایران دارد. در این پژوهش سعی

می‌شود ضمن بررسی فضای حاکم بر تحقیقات روستایی در ایران، عوامل مؤثر بر انتخاب موضوع تحقیقات روستایی (پایان‌نامه/ رساله‌های دانشجویان)، عواملی که باعث افزایش آگاهی دانشجویان از نیازهای جامعه روستایی می‌شود و همچنین محدودیت‌هایی که دانشجویان در انتخاب موضوعات متناسب با نیازهای جامعه روستایی داشته‌اند شناسایی شده و در نهایت ارتباط و یا عدم ارتباط تحقیقات علمی با اولویت‌های پژوهشی سازمان‌های متولی جامعه روستایی (به‌عنوان نیازهای جامعه روستایی)، مورد بررسی قرار گیرد. این پژوهش از نوع تحقیق توصیفی- تحلیلی است و از حیث هدف، یک تحقیق اکتشافی محسوب می‌شود زیرا محقق در مورد وضعیتی که در این تحقیق با آن روبرو بوده، اطلاعات زیادی نداشته و در واقع در طی این تحقیق به اکتشاف در مورد آن پرداخته است. پژوهش حاضر با ترکیب دو شیوه اسنادی و پیمایشی صورت گرفته و برای دستیابی به چارچوب نظری، شفاف شدن ماهیت تحقیق علمی، آگاهی از پیشینه پژوهش و جمع‌آوری برخی از اطلاعات مورد نیاز از روش اسنادی استفاده شده‌است. در نهایت برای جمع‌آوری داده‌ها، طبقه‌بندی، توصیف و تحلیل آن‌ها از روش پیمایشی بهره گرفته شده است. با توجه به گستردگی کار و لزوم تمرکز بر روی نمونه‌های مشخص به منظور رسیدن به هدف مورد نظر، دامنه تحقیق به رساله‌ها و پایان‌نامه‌های تدوین شده در سه دانشگاه شهید بهشتی، تربیت مدرس و تهران محدود شده تا امکان بررسی فرض‌های پژوهش و تعمیم یافته‌ها فراهم شود.

در روش پژوهش پیمایشی، از تکنیک‌های مختلفی مثل مصاحبه، مشاهده، پرسشنامه بسته و پرسشنامه باز-بسته (پرسشنامه همراه با مصاحبه حضوری) استفاده شد. از مهم‌ترین مزیت‌های این روش این است که در شرایط اجتماعی و فرهنگی ایران امکان استفاده از آن بیش‌تر است (کفاشی، ۱۳۸۷: ۹۶). در این پژوهش دو گروه شامل دانشجویان رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی و اعضای هیئت علمی این رشته مورد بررسی قرار می‌گیرند. لذا سطح تحلیل به دو جامعه آماری برمی‌گردد. جامعه آماری دانشجویی مشتمل بر دانشجویان مقطع تحصیلات تکمیلی رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی در سه دانشگاه منتخب است که بین سال‌های ۱۳۸۳ تا ۱۳۸۸ مشغول به تحصیل بوده‌اند. بر اساس استعلام از حوزه

تحصیلات تکمیلی این دانشگاه‌ها، تعداد جامعه آماری این پژوهش ۱۶۱ نفر به‌دست آمد. برای تعیین نمونه‌های این جامعه آماری، با توجه به ویژگی‌های تحقیق و به‌منظور افزایش دقت در نمونه‌گیری، درصد بالایی از جامعه آماری به‌عنوان نمونه انتخاب شد. بدین‌صورت که، ابتدا درصد حضور تعداد نفر دانشجو در هر یک از سه دانشگاه مورد مطالعه نسبت به کل افراد جامعه آماری (۱۶۱ نفر) محاسبه گردید. سپس با توجه به درصد فراوانی دانشجویان دوره‌های تحصیلات تکمیلی در هر دانشگاه، سهم هر گروه مشخص شد (جدول ۲).

برای انتخاب نمونه‌ها جدول توزیع افراد جامعه (دانشجویان تحصیلات تکمیلی رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی) را بین هریک از طبقات (سه دانشگاه مورد نظر) تهیه و سهم هر یک از طبقات را در کل جمعیت محاسبه و با توجه به سهم هر طبقه در جامعه، درصد و سهم آن طبقه در افراد نمونه نیز معین گردید و با استفاده از روش نمونه‌گیری در دسترس از تعداد افراد نمونه هر طبقه، پرسشگری به‌عمل آمد. تکمیل و عودت ۶۰ پرسشنامه از مجموع ۱۰۰ پرسشنامه توزیعی، نشان‌دهنده بالا بودن نسبی نرخ بازگشت پرسشنامه‌ها است.

جدول (۲) توزیع فراوانی جمعیت دانشجویان در دانشگاه‌های مورد مطالعه و نمونه‌های انتخاب شده

دانشگاه	تعداد جمعیت		تعداد نمونه		تعداد پرسشنامه جمع‌آوری شده	
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
تهران	۷۸	۴۸/۵	۴۸	۴۸	۲۹	۴۸/۳
شهید بهشتی	۳۶	۲۲/۳	۲۲	۲۲	۱۳	۲۱/۷
تربیت مدرس	۴۷	۲۹/۲	۳۰	۳۰	۱۸	۳۰
جمع	۱۶۱	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۶۰	۱۰۰

مأخذ: یافته‌های بررسی‌های میدانی

دیگر جامعه آماری این پژوهش را آن دسته از اعضای هیئت علمی جغرافیا در سه دانشگاه مورد مطالعه شامل می‌شوند که در پایان‌نامه‌های دانشجویان رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی (دفاع شده بین سال‌های ۱۳۸۳ تا ۱۳۸۸)، به‌عنوان استاد راهنما و یا استاد مشاور ایفای نقش کرده‌اند. با توجه به حجم پایین جامعه آماری اعضای هیئت علمی (۲۰ نفر) از روش تمام‌شماری استفاده شد. روش اجرای پرسشنامه در بین اعضای هیئت

علمی، به صورت حضوری، کتبی و همچنین از طریق ارسال به پست الکترونیکی بوده است. در نهایت، تعداد ۱۵ پرسشنامه (معادل ۷۵ درصد) از جامعه مورد بررسی، تکمیل و گردآوری شد. این میزان بیانگر آن است که همانند نرخ بازگشت پرسشنامه دانشجویان، نرخ بازگشت پرسشنامه اعضای هیئت علمی نیز درصد قابل قبولی بوده است.

جدول (۳) توزیع فراوانی تعداد اعضای هیئت علمی در دانشگاه‌های مورد مطالعه و نمونه‌های انتخاب شده

دانشگاه	تعداد جمعیت		تعداد نمونه		تعداد پرسشنامه جمع‌آوری شده	
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
تهران	۹	۴۵	۹	۴۵	۸	۵۳
شهید بهشتی	۷	۳۵	۷	۳۵	۴	۲۷
تربیت مدرس	۴	۲۰	۴	۲۰	۳	۲۰
جمع	۲۰	۱۰۰	۲۰	۱۰۰	۱۵	۱۰۰

مأخذ: یافته‌های بررسی‌های میدانی

برای حصول اطمینان از اعتبار یا روایی سؤالات، گویه‌ها و طیف مورد استفاده در پرسشنامه، به افراد صاحب‌نظر در رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی مراجعه شد. همچنین به منظور رفع نواقص احتمالی در سؤالات پرسشنامه‌ها جمعیت محدودی از دو جامعه مورد مطالعه (دانشجویان و اساتید) انتخاب و پرسشنامه تنظیمی بر روی ۲۰ نفر از دانشجویان و ۵ نفر از اساتید اعمال شد و پس از استخراج داده‌ها و بررسی نتایج و ارزیابی نقاط قوت و ضعف سؤالات پرسشنامه، نواقص و نارسایی‌های مربوط به برخی از سؤالات مطروحه را به منظور افزایش اعتبار و روایی پرسشنامه‌ها مرتفع نموده و آن‌ها را جهت کاربرد در پژوهش آماده نمودیم. برای سنجش اعتبار و پایایی پرسشنامه از آزمون همسانی درونی آلفای کرونباخ استفاده شد. مقدار به‌دست آمده برابر ۰/۷۹ از لحاظ مباحث سنجش و اندازه‌گیری مقدار مطلوبی محسوب می‌شود و نشان‌دهنده پایایی نسبی پرسشنامه است. به‌منظور تجزیه و تحلیل داده‌های جمع‌آوری شده، پس از دسته‌بندی داده‌ها و تهیه جداول اولیه از آزمون‌های آماری چون توزیع فراوانی، تحلیل واریانس یک‌طرفه (ANOVA)، تحلیل عاملی و مقایسه زوجی (AHP) استفاده شد. برای این منظور، نرم‌افزارهای Excel-ExpertChoice-SPSS مورد استفاده قرار گرفت.

یکی از اهداف این پژوهش، بررسی و سنجش رابطه بین تحقیقات علمی و نیازهای جامعه روستایی است. پایان‌نامه/رساله‌های دانشجویان به‌عنوان نماینده تحقیقات علمی دانشجویان و اولویت‌های پژوهشی اعلام شده توسط سازمان‌های متولی جامعه روستایی، به‌عنوان نیازهای جامعه روستایی در نظر گرفته شد. پایان‌نامه/رساله‌های دانشجویان در قالب پنج موضوع (اقتصادی، اجتماعی، کالبدی-فضایی، نهادی-مدیریتی و زیست‌محیطی) دسته‌بندی و با استفاده از نظرات کارشناسان و اساتید رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، اولویت‌های پژوهشی نیز در قالب همان پنج محور پژوهشی کلی و ۲۲ محور فرعی طبقه‌بندی شدند. سپس با استفاده از نظرات اساتید مشاور و راهنمای پایان‌نامه/رساله‌ها (به‌عنوان آگاه‌ترین اشخاص از محتوای علمی پایان‌نامه/رساله‌های دانشجویان) به سنجش ارتباط بین این تحقیقات با اولویت‌های پژوهشی (نیازهای جامعه روستایی) پرداخته شد. سپس به منظور شناسایی عواملی که در انتخاب موضوع پایان‌نامه/رساله دانشجویان تأثیرگذار بوده‌اند، از دانشجویان نظرسنجی به‌عمل آمد. در گامی فراتر مهم‌ترین عوامل آگاهی‌بخش دانشجویان نسبت به نیازهای جامعه روستایی و مهم‌ترین محدودیت‌های آن‌ها برای انجام تحقیقاتی متناسب با این نیازها مورد شناسایی قرار گرفت.

یافته‌ها و بحث

پژوهش حاضر به بررسی پایان‌نامه/رساله‌های دانشجویان رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی می‌پردازد و سعی دارد میزان ارتباط این تحقیقات را با نیازهای جامعه روستایی مورد سنجش قرار دهد. در جدول ۴ میزان و شدت این ارتباط آورده شده است.

همان‌گونه که در جدول ۴ مشاهده می‌شود، محور پژوهشی «سنجش و ارزیابی عملکرد مدیریت روستایی (شورا و دهیاری)»، بالاترین میانگین (۴/۸) را در بین محورهای پژوهشی مرتبط با پایان‌نامه/رساله‌های دانشجویان داشته است. این جدول نشان می‌دهد که دو محور «اشتغال و کارآفرینی» و «نقش کشاورزی در توسعه روستایی» به ترتیب با میانگین ۴ و ۳/۸ رتبه‌های دوم و سوم را در بین مهم‌ترین محورهای پژوهشی مرتبط با پایان‌نامه/رساله‌ها داشته‌اند. رتبه سایر محورها در جدول ۵ نشان داده شده است.

جدول (۴) سنجش میزان ارتباط پایان‌نامه / رساله‌ها با محورهای پژوهشی

ردیف	محور اصلی	محورهای فرعی	میانگین	میانگین	واریانس	انحراف استاندارد	اولویت
۱	اقتصادی	مکانیزاسیون کشاورزی	-	-	-	-	-
۲		نظام‌های بهره‌برداری زراعی	۳	۲/۸	۰/۲	۰/۴۴۷	۱۲
۳		مکانیزاسیون کشاورزی	۳	۳	۰/۶۶۷	۰/۸۱۶	۱۱
۴		راهکارهای توسعه کشاورزی	۴	۳/۷۸	۰/۸۸۹	۰/۹۴۳	۴
۵		نقش کشاورزی در توسعه روستایی	۳	۳/۸	۱/۲	۱/۰۹	۳
۶		اشتغال و کارآفرینی	۴	۴	۰/۳۳۳	۰/۵۷۷	۲
۷		مسائل اقتصادی مرتبط با توسعه گردشگری	-	-	-	-	-
۸	اجتماعی	مسائل اجتماعی مرتبط با گردشگری	-	-	-	-	-
۹		نقش مشارکت مردم در بازسازی	۴	۳/۷۵	۰/۲۵	۰/۵	۵
۱۰		نقش تعاونی‌ها در توسعه روستایی	۳	۳/۱۲	۱/۲۶۸	۱/۱۲۶	۱۰
۱۱		نقش زنان در توسعه روستایی	۳	۳	۱/۲۵۶	۱/۱۲۱	۱۱
۱۲	کالبدی-فضایی	معماری بافت و منظر و مسکن روستایی	۲/۵	۲/۵	۰/۳۳۳	۰/۵۷۷	۱۳
۱۳		برنامه‌ریزی توسعه گردشگری	۳	۳/۲۲	۰/۴۴۴	۰/۶۶۷	۹
۱۴		شیوه‌های بازسازی بعد از وقوع حوادث غیرمترقبه	-	-	-	-	-
۱۵	نهادی-مدیریتی	مدیریت توسعه گردشگری	۳/۵	۳/۵	۰/۵	۰/۷۰۷	۷
۱۶		نقش مدیریت محلی در توسعه روستایی	۴	۳/۶۲	۱/۶۹۶	۱/۳۰۲	۶
۱۷		نظام‌های مدیریتی و حمایتی (بیمه محصولات)	-	-	-	-	-
۱۸		سنجش و ارزیابی عملکرد مدیریت روستایی (شورا و دهیاری)	۴/۵	۴/۵	۰/۵	۰/۷۰۷	۱
۱۹		نقش آموزش و تحقیقات در بازسازی و تدوین مقررات و دستورالعمل‌ها	۳	۳/۳۳	۰/۳۳۳	۰/۵۷۷	۸
۲۰	زیست محیطی	نقش فن‌آوری‌های نوین (GIS و ICT) در توسعه روستایی	۳/۵	۳/۵	۰/۵	۰/۷۰۷	۷
۲۱		ساماندهی تحقیقات در زمینه انرژی	-	-	-	-	-
		انرژی‌های نو	-	-	-	-	-

مأخذ: یافته‌های بررسی‌های میدانی

جدول ۵ به توصیف ارتباط پایان‌نامه / رساله‌های دانشجویان با محورهای پژوهشی می‌پردازد. همانگونه که مشاهده می‌شود میانگین نظرات اساتید ۳/۳۸ به دست آمده که بیانگر تمایل پاسخ نظرات اساتید به گزینه زیاد و خیلی زیاد می‌باشد. در واقع اکثر اساتید

معتقد بوده‌اند که محورهای مشارالیه با پایان‌نامه/ رساله‌هایی که آن‌ها مسئولیت راهنمایی و مشاوره آن را بر عهده داشته‌اند، دارای ارتباط زیادی بوده است.

جدول (۵) توصیف ارتباط پایان‌نامه/ رساله‌ها با محورهای پژوهشی

تعداد نظرات	کم‌ترین	بیش‌ترین	میانگین	انحراف معیار
۱۷۵	۱	۵	۳/۳۸	۰/۹۹۳

مأخذ: یافته‌های بررسی‌های میدانی

به‌منظور مقایسه تفاوت نظرات اساتید در مورد شدت ارتباط هر یک از محورها با پایان‌نامه/ رساله‌ها، از آزمون تحلیل واریانس یک‌طرفه (ANOVA) استفاده شده است. این آزمون ضمن بررسی واریانس درون گروه‌ها و بین گروه‌ها از طریق محاسبه نسبت واریانس بین گروه‌ها به واریانس درون گروه‌ها به بررسی تفاوت‌های موجود می‌پردازد. با توجه به نوع کاربرد این آزمون برای بیش از دو گروه متغیر، به منظور مقایسه و تجزیه و تحلیل میزان تفاوت در ۲۲ محور مربوط، از این آزمون استفاده شده است. این آزمون مشخص می‌کند که آیا تفاوتی بین میانگین‌های گروه‌های سه‌گانه (سه دانشگاه مورد مطالعه) وجود دارد یا خیر؟ نتایج حاصل نشان می‌دهد که بین محورهای پژوهشی از نظر شدت میزان رابطه تفاوت معناداری وجود ندارد و تفاوت مشاهده شده ($\text{sig}=0/080$) از حد شانس و تصادف بالاتر نمی‌رود (جدول ۶).

جدول (۶) مقایسه تفاوت نظرات اعلام شده از سوی اساتید در مورد ۲۲ محور پژوهشی

منبع	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	ضریب f	سطح معناداری
بین گروهی	۲۵/۷۱۰	۱۸	۱/۴۲۸	۱/۵۸۲	۰/۰۸۰
درون گروهی	۸۷/۶	۹۷	۰/۹۰۳	-	-

مأخذ: یافته‌های بررسی‌های میدانی

همانگونه که اشاره شد، پژوهش حاضر سعی دارد با ترسیم فضای حاکم بر پایان‌نامه/ رساله‌های دانشجویان، به ارائه مدل و پیشنهادهای جهت پیوند این تحقیقات با مسائل و مشکلات روستاییان و ارتقای کیفی پایان‌نامه/ رساله‌ها مبادرت نماید. از این‌رو، می‌بایست نخست به شناسایی عوامل مؤثر بر انتخاب موضوع پایان‌نامه/ رساله‌های دانشجویان پرداخته

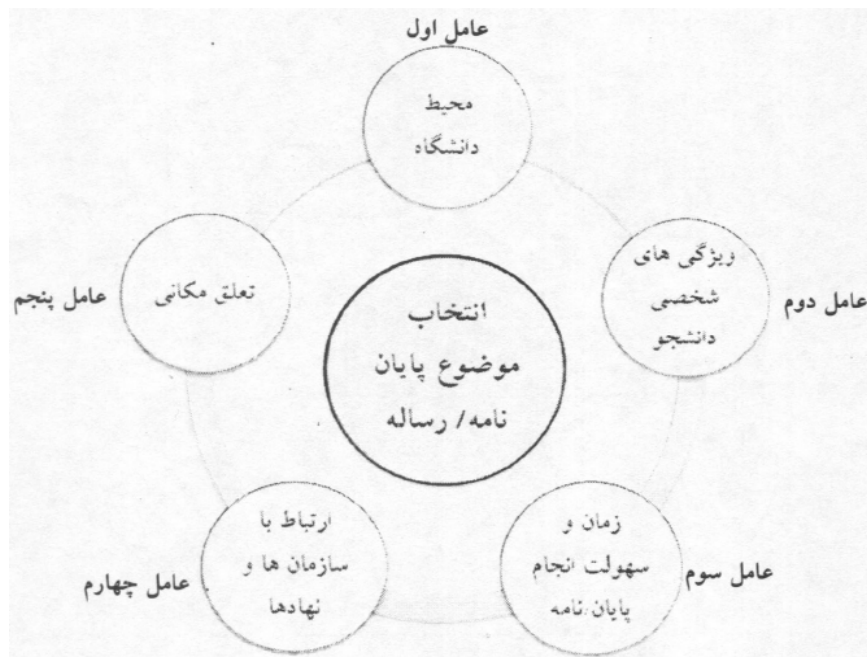
شود. برای این منظور از روش تحلیل عاملی استفاده شده است. هدف از به کار بردن روش تحلیل عاملی، پیدا کردن مؤلفه‌های مکنون و تلخیص این مؤلفه‌ها در تعداد محدودی از عامل‌ها است. در واقع محقق با انجام تحلیل عاملی بر روی مؤلفه‌های مؤثر بر انتخاب موضوع پایان‌نامه/رساله‌های دانشجویان در پی شناسایی عامل‌های مؤثر بر این انتخاب است. تحلیل عاملی تأییدی بر روی مؤلفه‌های مؤثر بر انتخاب موضوع پایان‌نامه/رساله انجام شد و مؤلفه‌ها با استفاده از روش بیش‌ترین احتمال وارد تحلیل عاملی شدند. سپس، عامل‌ها به روش واریماکس ۹ چرخش یافتند و با استفاده از معیار ویژه، پنج عامل به عنوان مبنای تحلیل همراه با مقدار ویژه هر یک از آن‌ها، درصد واریانس هر یک از عوامل و فراوانی تجمعی درصد واریانس عوامل استخراج شد. نتایج تحلیل عاملی در جدول ۷ آمده است.

جدول (۷) عوامل استخراج شده همراه با مقدار ویژه، درصد واریانس و فراوانی تجمعی درصد واریانس

ردیف	عوامل	مقدار ویژه	درصد واریانس تبیین شده	فراوانی تجمعی درصد واریانس
۱	عامل اول	۶/۴۸۴	۲۱/۶۱۳	۲۱/۶۱۳
۲	عامل دوم	۳/۴۰۳	۱۱/۳۴۴	۳۲/۹۵۷
۳	عامل سوم	۲/۵۹۶	۸/۶۵۳	۴۱/۶۱۰
۴	عامل چهارم	۲/۳۶۳	۷/۸۷۷	۴۹/۴۸۷
۵	عامل پنجم	۱/۹۴۸	۶/۴۹۲	۵۵/۹۸۰

مأخذ: یافته‌های بررسی‌های میدانی

پس از مشخص شدن بار عاملی هر مؤلفه و نحوه چرخش آن در بین عامل‌های پنجگانه اقدام به نامگذاری عامل‌ها بر اساس بار عاملی توزیع شده مؤلفه‌های مربوط شد. نتایج این نامگذاری در شکل ۲ نشان داده شده است. همانگونه که مشاهده می‌شود، عامل اول که بیش‌ترین سهم (حدود ۲۲ درصد) را در تبیین واریانس کل متغیرها داشته است، با عنوان محیط دانشگاه نامگذاری شده است.

شکل (۲) عوامل پنجگانه مؤثر بر انتخاب موضوع پایان‌نامه/ رساله‌ها

در بین مؤلفه‌های مؤثر بر انتخاب موضوع تحقیقات علمی دانشجویان، تعدادی از مؤلفه‌ها مربوط به نیازهای جامعه روستایی بود. بار عاملی توزیع شده بین این مؤلفه‌ها به اندازه‌ای نبود که بتوان یکی از عوامل مؤثر بر انتخاب موضوع پایان‌نامه/رساله‌های دانشجویان را نیازهای جامعه روستایی دانست. به عبارت دیگر دانشجویان در هنگام انتخاب موضوع پایان‌نامه/ رساله‌های خود کمتر به نیازهای جامعه روستایی توجه داشته‌اند.

برای شناسایی مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار در افزایش آگاهی دانشجویان از نیازهای جامعه روستایی به کمک نظرات اساتید رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی و مطالعه منابع مرتبط، نه مؤلفه شناسایی شد و از دانشجویان در مورد اولویت این نه مؤلفه در آگاهی بخشی آن‌ها نسبت به نیازهای جامعه روستایی پرسشگری به عمل آمد. با استفاده از آمار توصیفی، فراوانی و درصد فراوانی اولویت هر یک از این عوامل نه‌گانه در آگاهی بخشی نسبت به نیازهای جامعه روستایی مورد بررسی قرار گرفته است. به دلیل جلوگیری از طولانی

شدن بحث، تنها به ذکر فراوانی و درصد فراوانی دو اولویت اول و دو اولویت آخر هر مؤلفه بسنده شده است (جدول ۸).

اطلاعات جدول ۸ بیانگر آن است که ساکن بودن دانشجوی در روستا و یا رفت و آمد دانشجوی به روستا و ارتباط دانشجوی با سازمان‌های متولی جامعه روستایی، بیش‌ترین سهم را در آگاهی بخشی دانشجویان نسبت به نیازهای جامعه روستایی داشته‌اند. همچنین این جدول نشان می‌دهد که مطالعه کتاب، گفتگو با دوستان همکلاسی و مباحث مطروحه در کلاس درس کمترین سهم را در این آگاهی بخشی داشته‌اند.

جدول (۸) اولویت تأثیر مهم‌ترین مؤلفه‌ها در افزایش آگاهی دانشجویان نسبت به نیازهای جامعه روستایی

اولویت نهم		اولویت هشتم		اولویت دوم		اولویت اول		اولویت مؤلفه‌ها
درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	
۱۶/۷	۱۰	۳۰	۱۸	۱۱/۷	۷	۶/۷	۴	رسانه‌های جمعی
۶/۷	۴	۶/۷	۴	۱۳/۳	۸	۳/۳	۲	مباحث مطروحه در کلاس درس
۶/۷	۴	۳/۳	۲	۱۳/۳	۸	۵۳/۳	۳۲	ساکن بودن یا رفت و آمد به روستا
۱۰	۶	۱۰	۶	۱۰	۶	۱۰	۶	مطالعه مقالات منتشره در مجلات علمی داخلی
۱۳/۳	۸	۱۶/۷	۱۰	۸/۳	۵	۶/۷	۴	گفتگو با دوستان همکلاسی
۳/۳	۲	۱۱/۷	۷	۲۳/۳	۱۴	۱۰	۶	مباحث مطرح شده در همایش‌های علمی
۲۰	۱۲	۱۳/۳	۸	۳/۳	۲	۳/۳	۲	مطالعه کتاب
۱۱/۷	۷	۱۰	۶	۱۵	۹	۱۰	۶	مطالعه پایان‌نامه/رساله‌های انجام شده
۲۱/۷	۱۳	۱۰	۶	۲۰	۱۲	۲۶/۷	۱۶	ارتباط با سازمان‌های اجرایی ذیربط

مأخذ: یافته‌های بررسی‌های میدانی

اکثر محققان پیش از آغاز تحقیقات خود به محدودیت‌های محیطی و عوامل بازدارنده‌ای که می‌تواند در تحقیق آن‌ها مؤثر باشد توجه دارند. دانشجویان نیز پیش از انتخاب موضوع پایان‌نامه/رساله، محدودیت‌های انجام تحقیق در زمینه آن موضوع را مورد توجه قرار داده و بر اساس آن به انتخاب موضوع تحقیق می‌پردازند. بنابراین شناسایی این محدودیت‌ها و اولویت‌بندی آن‌ها و برنامه‌ریزی در جهت کاستن و یا از سر راه برداشتن این محدودیت‌ها، تا اندازه زیادی می‌تواند در افزایش تمایل دانشجویان به انتخاب موضوعات متنوع و متناسب با نیازهای جامعه مؤثر باشد.

با توجه به موارد فوق، اهمیت و ضرورت توجه به محدودیت‌های دانشجویان در انتخاب موضوع پایان‌نامه/ رساله، مشخص می‌شود. بنابراین ابتدا به شناسایی و بررسی محدودیت‌های پیش‌روی دانشجویان رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی برای انتخاب موضوعی متناسب با نیاز جامعه روستایی، پرداخته شد. بدین منظور، نخست با استفاده از روش دلفی (Delphi)، و نظرخواهی از اساتید متخصص در رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، عمده‌ترین محدودیت‌های دانشجویان برای انجام تحقیقات متناسب با نیازهای جامعه روستایی شناسایی گردید. سپس در قالب پرسشنامه، این محدودیت‌ها به صورت مقایسات زوجی (Pair wise) در اختیار دانشجویان قرار گرفت و نظرات آن‌ها نسبت به ارجحیت و اولویت محدودیت‌ها، ارزیابی شد. در این پرسشنامه، درجه اهمیت از عدد یک تا نه در نظر گرفته شد. انتخاب عدد یک به منزله عدم ارجحیت بین دو مؤلفه و عدد دو دارای اهمیت بسیار کم و عدد نه دارای اهمیت در حد عالی بود (جدول ۹). پس از تکمیل پرسشنامه‌ها، اطلاعات به دست آمده وارد برنامه صفحه گسترده Excel شد و محاسبات اولیه بر روی آن‌ها صورت گرفت. در نهایت با استفاده از نرم‌افزار Expert Choice، عمل تلفیق بر روی نتایج حاصل شده انجام شد و اولویت نهایی محدودیت‌ها به دست آمد.

جدول (۹) جدول توافقی درجه ارجحیت در مقایسه زوجی محدودیت‌ها

امتیاز	درجه اهمیت	درجه ارجحیت در مقایسه زوجی (Pair wise)
۱	بدون اهمیت	ترجیح یکسان
۲	بسیار کم اهمیت	یکسان یا نسبتاً مرجح
۳	کم اهمیت	نسبتاً مرجح
۴	نسبتاً کم اهمیت	نسبتاً تا قویاً مرجح
۵	اهمیت متوسط	قویاً مرجح
۶	اهمیت نسبتاً زیاد	قویاً تا نسبتاً قوی مرجح
۷	اهمیت زیاد ترجیح	بسیار قوی
۸	اهمیت بسیار زیاد	بسیار تا بی‌اندازه مرجح
۹	اهمیت در حد عالی	بی‌اندازه مرجح

اولویت نهایی به دست آمده از عمل تلفیق بر روی نتایج حاصل شده از جدول مقایسه زوجی (جدول ۱۰) نشان می‌دهد که دانشجویان در انجام تحقیقات متناسب با نیازهای جامعه روستایی،

بیش تر با محدودیت زمانی (بازه زمانی کوتاه) برای انجام پایان نامه/ رساله روبرو هستند. این مؤلفه با وزن ۰/۲۵۹ اولویت اول را در بین محدودیت‌های پیش روی دانشجویان داشته است.

بر اساس نتایج جدول ۱۰، محدودیت مالی (مشکلات مالی دانشجویان)، با وزن ۰/۲۴۹ و محدودیت اساتید متخصص با تخصص مرتبط (کمبود اساتید متخصص در موضوعات مختلف) با وزن ۰/۱۳۳ به ترتیب اولویت دوم و سوم را در بین مهم‌ترین محدودیت‌های پیش روی دانشجویان جهت انتخاب موضوعی متناسب با نیازهای جامعه روستایی داشته‌اند. همچنین نتایج حاصل از این جدول نشان می‌دهد که دانشجویان در انجام تحقیقاتی متناسب با نیازهای جامعه روستایی با محدودیت سیاسی و امنیتی و همچنین محدودیت جنسیتی کمی نسبت به سایر محدودیت‌های اشاره شده روبرو بوده‌اند (جدول ۱۰).

جدول (۱۰) مقایسه زوجی محدودیت‌های پیش روی دانشجویان جهت انجام تحقیقات متناسب با نیازهای

جامعه روستایی

اولویت	وزن	محدودیت سازمانی و نهادی	محدودیت سیاسی و امنیتی	محدودیت دسترسی	محدودیت اساتید با تخصص مرتبط	محدودیت اجتماعی - فرهنگی	محدودیت اطلاعاتی	محدودیت آموزشی	محدودیت جنسیتی	محدودیت مالی	محدودیت زمانی	مؤلفه
۱	۰/۲۵۹	۳	۴	۵	۲	۶	۲	۲	۶	۵	۱	محدودیت زمانی
۲	۰/۲۴۹	۶	۷	۶	۵	۶	۵	۴	۶	۱	۱/۵	محدودیت مالی
۹	۰/۰۲۸	۲	۱	۱	۱/۴	۱/۲		۱/۴	۱	۱/۶	۱/۶	محدودیت جنسیتی
۵	۰/۰۷۱	۲	۶	۲	۱/۲	۲	۱/۴	۱	۴	۱/۴	۱/۲	محدودیت آموزشی
۴	۰/۱۱۸	۶	۶	۴	۱	۱	۱	۴	۶	۱/۵	۱/۲	محدودیت اطلاعاتی
۶	۰/۰۵۵	۲	۶	۲	۱/۵	۱	۱	۱/۲	۲	۱/۶	۱/۶	محدودیت اجتماعی - فرهنگی
۳	۰/۱۳۳	۴	۶	۶	۱	۵	۱	۲	۶	۱/۵	۱/۲	محدودیت اساتید با تخصص مرتبط
۸	۰/۰۳۲	۱/۲	۴	۱	۱/۶	۱/۲	۱/۲	۱/۲	۱	۱/۶	۱/۵	محدودیت دسترسی
۱۰	۰/۰۲۱	۱/۲	۱	۱/۴	۱/۶	۱/۶	۱/۶	۱/۶	۱	۱/۷	۱/۴	محدودیت سیاسی و امنیتی
۷	۰/۰۳۵	۱	۲	۲	۱/۴	۱/۲	۱/۶	۱/۲	۱/۲	۱/۶	۱/۳	محدودیت سازمانی و نهادی

(نرخ ناسازگاری = ۰/۰۶)

مأخذ: یافته‌های بررسی‌های میدانی

نتیجه‌گیری

نتایج پژوهش حاضر نشان می‌دهد که، در انتخاب موضوع پایان‌نامه/رساله‌های دانشجویان رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی پنج دسته از عوامل تأثیرگذار بوده‌اند. این عوامل عبارتند از:

محیط دانشگاه و اساتید با مؤلفه‌هایی از قبیل تخصص استاد راهنما، قوانین گروه آموزشی، پیشنهاد موضوع توسط استاد راهنما؛

ویژگی‌های شخصی دانشجو، با مؤلفه‌هایی از قبیل علاقه و دلبستگی به محل تولد، زادگاه و محل زندگی، علاقه شخصی و مانند آن؛

زمان و سهولت انجام تحقیق، با مؤلفه‌هایی از قبیل بازه زمانی برای انجام تحقیق، سهولت دسترسی به محدوده مطالعاتی، سهولت دسترسی به منابع و مانند آن؛

ارتباط با سازمان‌های متولی روستاها، با مؤلفه‌هایی از قبیل حمایت مالی سازمان‌های ذی‌ربط، پشتیبانی اطلاعاتی سازمان‌ها، آگاهی از اولویت‌های پژوهشی این سازمان‌ها و مانند آن؛

تعلق مکانی با مؤلفه‌هایی از قبیل موضوعات مرتبط با محل زندگی، داشتن ارتباط با محدوده مطالعاتی و مانند آن.

بسیاری از دانشجویان با در نظر گرفتن این پنج دسته از عوامل به انتخاب موضوع پایان‌نامه/رساله خود می‌پردازند. به نظر محقق، علاوه بر این پنج دسته از عوامل، دانشجویان در هنگام انتخاب موضوع پایان‌نامه/رساله خود می‌بایست به نیازهای جامعه روستایی نیز توجه داشته باشند. این عامل را نمی‌توان در زمره هیچ‌یک از عوامل فوق‌الذکر دانست. به عبارت دیگر، توجه به نیازهای جامعه روستایی را می‌توان به عنوان حلقه مفقوده در بین عوامل تأثیرگذار بر انتخاب موضوعات تحقیق (پایان‌نامه/رساله‌ها) دانشجویان دانست. به منظور تقویت تحقیقات دانشجویان رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی می‌بایست پیوند و تعامل قوی بین رویکرد علمی و توان کارشناسی دانشگاه‌ها و رویکرد علمی و توان

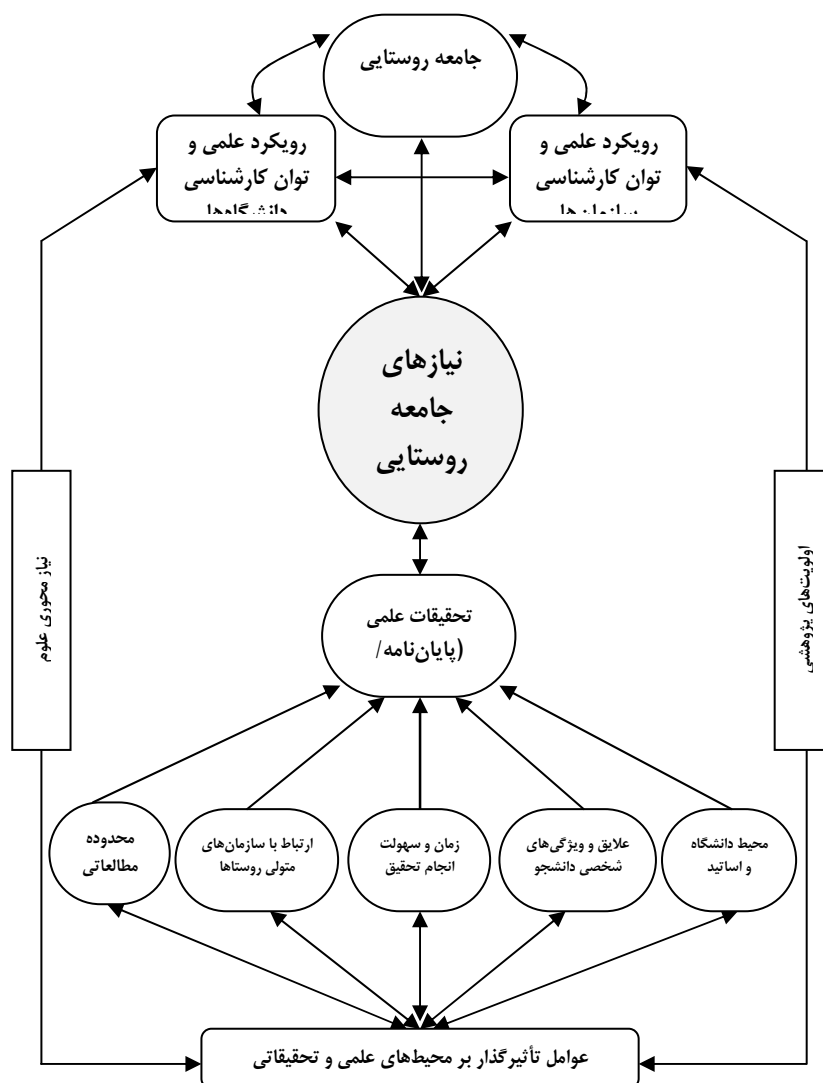
کارشناسی سازمان‌های متولی جامعه روستایی برقرار شود. در برقراری این پیوند و تعامل، رفع نیازهای علمی روستاییان می‌تواند به‌عنوان حلقه واسط و پیوند دهنده دانشگاه، جامعه روستایی و سازمان‌های متولی جامعه روستایی عمل کند.

یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که دانشجویان در انجام تحقیقات متناسب با نیازهای جامعه روستایی، بیش‌تر با محدودیت زمانی (بازه زمانی کوتاه) و محدودیت مالی روبرو هستند. از این‌رو با برقراری ارتباط بین دانشگاه‌ها و سازمان‌های متولی جامعه روستایی، می‌توان از یک‌سو تا حدود زیادی محدودیت مالی دانشجویان را رفع نمود. زیرا این سازمان‌ها با حمایت مالی دانشجویان می‌توانند سهم قابل توجهی در تأمین منابع مالی تحقیقات دانشجویی داشته باشند. از سوی دیگر، ارتباط دانشجویان (دانشگاه‌ها) با سازمان‌های متولی جامعه روستایی و استفاده دانشجویان از تجارب و تخصص‌های موجود در این سازمان‌ها می‌تواند علاوه بر سرعت بخشیدن به فرآیند انجام تحقیقات به کاربردی‌تر شدن و ارتقای کیفی این تحقیقات نیز کمک کند. همچنین، نظر به اینکه رفت و آمد دانشجو به روستا و ارتباط دانشجو با سازمان‌های متولی جامعه روستایی، بیش‌ترین سهم را در آگاهی بخشی دانشجویان نسبت به نیازهای جامعه روستایی داشته‌اند؛ می‌توان ادعان نمود که پیوند دانشجو با دستگاه‌های دولتی متولی روستاهای منطقه مورد مطالعه دانشجو (از قبیل فرمانداری‌ها، بخشداری‌ها، دهیاری‌ها، جهاد کشاورزی، بنیاد مسکن انقلاب اسلامی و مانند آن) و تشویق این دستگاه‌ها به رفت و آمد دانشجو به منطقه مورد مطالعه می‌تواند تا حدود زیادی به درک بهتر نیازهای جامعه روستایی منجر شود.

ارائه مدل توصیفی پیشنهادی

در این بخش، مدل توصیفی پیشنهادی پژوهش ارائه می‌شود. این مدل بر اساس یافته‌های پژوهش و بعد از بحث گروهی محقق با اساتید راهنما و مشاور پایان‌نامه/ رساله‌های دانشجویان و بر مبنای مطالعات مروری انجام شده در زمینه علم، نیازمحموری علوم، رسالت دانشگاه، پیوند جامعه و دانشگاه، و مانند آن ارائه شده است (شکل ۳). به‌طور کلی در این مدل، عوامل مؤثر بر انتخاب موضوع تحقیقات علمی دانشجویان (پایان‌نامه/ رساله‌ها) رشته

جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی و جایگاه نیازهای جامعه روستایی در بین این عوامل نشان داده می‌شود.

شکل (۳) مدل توصیفی پیشنهادی جهت پیوند بین دانشگاه، سازمان‌ها و جامعه روستایی

با توجه به مدل بالا و به منظور ایجاد سیستمی متمرکز برای ارزیابی تحقیقات روستایی در دانشگاه‌ها و سازماندهی مناسب برای تحقیقات دانشجویی، تعیین نقش و جایگاه دانشگاه‌ها و مراکز تخصصی مرتبط با تحقیقات روستایی، اعم از بخش دولتی و بخش خصوصی، از اهم امور است. این جنبه از مسأله، ما را در یافتن عناصر و مؤسسات ذیصلاح برای پژوهش‌های روستایی رهنمون می‌شود که خود مرحله‌ای از ایجاد زنجیره تحقیقات کارآمد روستایی است.

بدین ترتیب می‌توان برای دانشگاه‌های مختلف، متناسب با امکانات و توانمندی‌های علمی و پژوهشی و تجربه اعضای هیأت علمی در مباحث مختلف روستایی، استراتژی مشخص پژوهشی ترسیم نمود که عوامل و ابزارهای تحقق این استراتژی‌های متمایز، دانشکده‌ها و گروه‌های علمی جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی مجموعه دانشگاه است. چنانچه اسلوب‌های منطقی و پیش‌بینی‌های معتبری در خدمت برنامه‌ریزی پژوهش‌های روستایی به کار گرفته شود، می‌توان امیدوار بود که هر عضو هیئت علمی نیز دارای استراتژی تحقیقاتی خاص خود باشد و برنامه‌های تحقیقاتی خود را در چارچوب آن پیگیری کند. پیامد این مراحل منطقی، تعیین موضوع پژوهش هر دانشجوی دوره کارشناسی ارشد و دکتری از میان نیازهای تعیین شده است که قبلاً تناسب آن‌ها با استراتژی‌های چند مرحله‌ای پیش گفته، محرز گردیده است.

پس از این مرحله، همکاری و هماهنگی استاد راهنمای پایان‌نامه / رساله با دانشجوی نویسنده، با هماهنگی و همکاری چند دانشجوی دوره کارشناسی ارشد که آن‌ها نیز در خدمت هدف‌های از پیش تعیین شده هستند، تکمیل می‌گردد. اطلاعات و نتایج ناشی از تحقیقات دانشجویان کارشناسی ارشد خودبه‌خود در خدمت برنامه پژوهشی دوره دکتری است و در این راستا حتی پروژه‌های تحقیقات مجموعه دانشجویان دوره کارشناسی نیز در چارچوب برنامه جامع پژوهشی گروه، دانشکده و بالاخره دانشگاه خواهد بود.

برای پی‌گیری و تحقق این زنجیره تحقیقات، نوعی سازماندهی مجدد در نیروی انسانی محقق در دانشگاه‌ها الزامی است. بدین معنی که در آستانه انتخاب و طبقه‌بندی اولویت‌ها و

نیازهای موضوعی پژوهش‌های علمی و کاربردی، متناسب با استراتژی‌های سطوح کلان، میانه و خرد که در این زنجیره عنوان شده‌اند، دانشجویان سه دوره کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری به‌صورتی که فعالیت تحقیقاتی آن‌ها در نهایت به تحقق هدف‌های پیش‌بینی شده منجر شود، سازماندهی و هدایت شوند.

در پایان محقق معتقد است که، تنها با تعامل نزدیک بین خبرگان روستایی، استادان و پژوهشگران در دانشگاه‌ها و مراکز تحقیقاتی و همچنین کارشناسان سازمان‌های متولی روستاها و در کنار هم قرارگرفتن دانش بومی، دانش رسمی و تجارب عملیاتی و اجرایی می‌توان به اثربخشی تحقیقات علمی و رفع مسائل، مشکلات و نیازهای جامعه روستایی امیدوار بود.

منابع

- افتخاری، عبدالرضا رکن‌الدین (۱۳۷۷)، «پایگاه جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی در ایران»، فرهنگستان علوم جمهوری اسلامی ایران، تهران.
- انصاف‌پور، غلامرضا (۱۳۵۲)، «تاریخ زندگی اقتصادی روستاییان و طبقات اجتماعی ایران، از دوران قبل از تاریخ تا پایان ساسانیان»، شرکت سهامی انتشار، چاپ اول، تهران.
- پرو، دنیس (۱۳۸۳)، «بازتعریف جامعه‌شناسی روستایی»، ترجمه شده توسط جمشید هومن، *مجله جامعه‌شناسی ایران*، دوره پنجم، شماره ۴، صص ۱۳۴-۱۱۱.
- تصویری قمصری، فاطمه و جهان‌نما، محمدرضا (۱۳۸۶)، «بررسی وضعیت تولیدات علمی پژوهشگران پژوهشکده مهندسی در سال‌های ۱۳۷۰-۱۳۸۴»، *فصل‌نامه کتابداری و اطلاع‌رسانی*، شماره دوم (مسلسل ۳۸)، جلد دهم، صص ۱۲۴-۱۰۷.
- تودارو، م. (۱۳۶۷)، «توسعه اقتصادی در جهان سوم»، جلد اول، ترجمه غلامعلی فرجادی، سازمان برنامه و بودجه، چاپ سوم، تهران.
- حسینی ابری، حسن (۱۳۸۰)، «مدخلی بر جغرافیای روستایی ایران»، دانشگاه اصفهان، ۱۳۸۰.
- سعیدی، عباس (۱۳۸۱) «مبانی جغرافیای روستایی»، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، «چاپ چهارم، تهران».
- صادقی، محمد (۱۳۷۶)، «بررسی عوامل مؤثر در ارتقای کیفی تحقیقات دانشجویی در مقطع تحصیلات تکمیلی»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته مدیریت دولتی (گرایش مدیریت نیروی انسانی)، دانشگاه تهران، دانشکده مدیریت.
- عربیون، ابوالقاسم (۱۳۸۵)، «دانش بومی: ضرورتی در فرآیند توسعه و ترویج»، *فصل‌نامه روستا و توسعه*، شماره ۳۳، صص ۱۱-۸۱، بهار ۱۳۸۵.
- فهیم یحیایی، فریبا (۱۳۷۱)، «عملکرد مؤسسات تحقیقات دانشگاهی»، *دفتر دانش*، سال اول، شماره ۲ و ۳، صص ۱۲۱-۱۱۸.

- قاسمی، جواد؛ حسینی، سیدمحمود و حجازی، یوسف (۱۳۸۸) «تحلیل عوامل مؤثر بر موفقیت اعضای هیأت علمی دانشکده‌های کشاورزی ایران در زمینه ارائه خدمات برون دانشگاهی»، *فصل‌نامه آموزش عالی*، سال دوم، شماره ۱، صص ۲۰-۱، تابستان ۱۳۸۸.
- قارون، معصومه (۱۳۸۱)، «منابع مالی تحقیقات در ایران و سایر کشورها: مفاهیم و چشم‌اندازها»، *فصل‌نامه رهیافت*، جلد دوازدهم، شماره بیست و هفتم، صص ۲۱۴-۱۹۷، بهار ۱۳۸۱.
- کفاشی، مجید (۱۳۸۷)، «بررسی عوامل مؤثر بر میزان گرایش اعضای هیأت علمی دانشگاه آزاد اسلامی به انجام فعالیت‌های علمی و پژوهشی»، *فصل‌نامه اندیشه‌های تازه در علوم تربیتی*، سال سوم، شماره چهارم، صص ۸۷-۱۱۱، پاییز ۱۳۸۷.
- گلزاری، مسعود (۱۳۸۶)، «*جغرافیای شهری و روستائیناسی*»، کتابدار، تهران.
- گنجی، محمدحسن (۱۳۸۰)، «*جغرافیا در ایران از دارالفنون تا انقلاب اسلامی*»، انتشارات آستان قدس رضوی، شرکت به نشر، چاپ اول ۱۳۶۷، مشهد.
- مرکز آمار ایران (۱۳۹۱)، «*گزیده نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۰*»، دفتر ریاست روابط عمومی و همکاری‌های بین‌الملل، تهران.
- معین، مصطفی (۱۳۷۹)، «ضرورت تحقیقات علمی»، *مجله زیان علوم و قرآن*، شماره ۱ و ۲، صص ۶۹-۶۵.
- منصور کوپانی، فاطمه و بهرامی، محسن (۱۳۸۱)، «همکاری دانشگاه‌ها و مراکز تحقیقاتی با دستگاه‌های اجرایی»، *فصل‌نامه رهیافت*، جلد دوازدهم، شماره بیست و هفتم، صص ۲۵۸-۲۴۴.
- مهدوی، مسعود (۱۳۸۵)، «*مقدمه‌ای بر جغرافیای روستایی ایران*»، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)؛ «چاپ هفتم، تهران.
- نیک‌سیرت، مسعود (۱۳۸۸)، «*سنجش ارتباط بین تحقیقات علمی و نیازهای جامعه روستایی (مورد مطالعه: پایان‌نامه/ رساله‌های کارشناسی ارشد و دکتری رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی)*»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران.

- Lionel J. Beaulieu, (1984), “Southern Rural Development Research In The Land-Grant System Since 1970”, Southern Rural Development Center, Mississippi State University, January 1984
- Bodorkos, B & Pataki, G (2009), “Linking Academic and Local Knowledge: Community-Based Research and Service Learning for Sustainable Rural Development in Hungary”, *Journal of Cleaner Production*, 17 (2009) 1123-1131.
- Taylor, J. (2003), “Institutional Diversity in UK Higher Education: Policy and Outcomes since the End of the Binary Divide”, *Higher Education Quarterly*, Vol. 57, No. 3. pp. 266-293.